

Gustav Möller

Kapitalismens kris

Endast om vi förstå, kunna vi finna utvägarna till räddning.

All världen är sjuk. Liksom feodalismens system en gång icke förmådde försörja de människor som levde då, befinna vi oss nu i en kris, där det visar sig att det nuvarande ekonomiska systemet icke längre förmår försörja människorna. I varje land, inget glömt och inget undantaget, klappa de arbetslösas skaror förgäves på fabriksportarna. 25 miljoner arbetare, 30 säga somliga. 50 å 60 miljoner armar finna ingen sysselsättning; de representera kanske 120 miljoner människor.

Vi befinna oss mitt i den blomstrande sommarens tid men ändå är det icke naturens ljuvliga budskap som främst sysselsätter våra sinnen. Vi kunna tyvärr icke undgå att tänka över världens sjukdomstillstånd, att grubbla över vilka botemedel som finnas och vilka botemedel som äro riktiga.

Det viktigaste nu för varje folk, för varje politisk riktning, för varje statsman är att söka *förstå*, vad som sker, förstå vad som sker i det som synes ske. *Endast om vi förstå, kunna vi finna utvägarna till räddningen.* Jag skall nu i all anspråkslöshet försöka lämna ett bidrag till förståendet av vår tids onda, förståendet av orsakerna till det elände, i vilket miljoner människor äro försänkta.

Överproduktion - underkonsumtion.

Man talar om *överproduktion*, som en orsak till krisen eller åtminstone ett inslag i densamma. Vad menas därmed? Producenterna märka, att deras försäljning minskar, att deras lager växer. Det förekommer då *från deras synpunkt* överproduktion på den vara, de tillverka.

Men därmed är ingalunda sagt att, om man skärskådar fenomenet ur allmän synpunkt, det verkligen finns för mycket av den varan. Det kan helt enkelt hända att köparna ha fått sina inkomster så minskade, att de icke längre ha råd att köpa deras vara i samma utsträckning som förut, ehuru de både skulle önska att så göra och ha behov av varan ifråga.

Naturligtvis kan verklig överproduktion förekomma. Det är mycket möjligt - ehuru ingalunda säkert - att under senare år överproduktion faktiskt ägt rum av brödspannmål, måhända även av fläsk och smör. Men det är som sagt icke säkert. Det kan precis lika väl hända att det föreligger en *underkonsumtion*. Om miljoner människor icke ha råd att köpa så mycket bröd, smör och fläsk som de skulle önska och behöva, emedan de blivit arbetslösa eller arbeta endast tre av veckans dagar, så får bonden icke sälja hela sin skörd och heller icke sina övriga produkter och han säger - vilket från hans synpunkt är riktigt - att överproduktion råder på jordbruksprodukter. Men i verkligheten råder en underkonsumtion, emedan några miljoner människor måste - på grund av alltför låga inkomster - avstå från att köpa bröd, smör och fläsk och i stället nödgas äta billigare föda, halvsvälta eller svälta.

Överproduktion kan ur det allmännas synpunkt råda endast under en förutsättning, nämligen den att människorna faktiskt icke vilja konsumera allt vad som produceras av en vara. Att de icke vilja köpa lika mycket av en vara som förut kan bero därpå att *smakriktningen* ändrats - man äter mera kött och mindre bröd än förr; man konsumerar mera pilsner och mindre mjölk; mera margarin och mindre smör; man övergår från långa kjolar till korta; från emaljerade bleckkärl till aluminiumkärl, man vill ha konstsilkesunderkläder i stället för bomullsunderkläder för att nämna en del exempel på ändringar i vanorna som utan tvivel kunnat konstateras under den senare generationen.

Det kan också bero därpå att *nya uppfinningar* möjliggöra tillverkningen av nya varor som tränga ut äldre - automobilindustrin blomstrar, men vagnmakaryrket dör ut; oljan tränger ut kolet som driftsmedel. Nya uppfinningar ha alltid en tendens att under en övergångsperiod medföra som konsekvens en viss överproduktion av den äldre varan innan ännu anpassning ägt rum till de nya villkor för produktionen som uppfinningen skapat.

Men såsom förut sagts kan också verklig överproduktion föreligga. Producenterna tillverka faktiskt mera av en vara än människorna behöva, alldeles bortsett från deras köpkraft, deras smakriktning eller nya uppfinningar. Sådana varor, som produceras av många miljoner människor, av vilka endast några få äga överblick över marknadens behov, bli lättast föremål för överproduktion. *Huruvida en sådan överproduktion också inträffat vet ingen*. Mänskligheten, som vunnit så många underbara segrar på den tekniska fulländningens väg, har icke hittills skapat något instrument, som noggrant registrerat behovet av någon vara. Närmast möjligheterna härtill har man säkerligen varit ifråga om tändstickor och bensin.

Det är emellertid löjligt att tala om överproduktion på livsmedel, så länge miljoner faktiskt svälta eller halvsvälta. Det är ett nonsens att tala om överproduktion av skor, då det finns miljoner barn som måste gå med trasiga skor, ådraga sig förkylningssjukdomar av olika slag, emedan deras föräldrar varken har råd att skaffa dem hela skor eller köpa galoscher åt dem. Detsamma gäller om alla större konsumtionsartiklar.

Överproduktion är bara ett ord. Det ger ingen verklig förklaring annat än i undantagsfall. Ett sådant undantagsfall kan antagas föreligga ifråga om stenkol, som får uppleva sin hårda konkurrens med olja och vattenkraft. Men i regel betyder ordet överproduktion ingenting annat än att ur den begränsade privatkapitalistiska ägarsynpunkten allt vad som produceras icke kan säljas, under det att ur människornas behovssynpunkt produktionen kanske icke ens skulle ha räckt.

Att det, vad de vanligaste förbrukningsartiklarna angår, i stort sett föreligger *underkonsumtion* torde vara tvärsäkert. Då kapitalisten tror sig kunna konstatera, att överproduktion ur hans synpunkt föreligger, inskränker han produktionen och avskedar arbetare. Något medel att låta dem, som lida brist, erhålla varor i stället känner han icke till. Det är icke hans sak att hålla människor med varor, om de icke kunna betala för dem. Så inträder arbetslöshet, som föder ny arbetslöshet, vilket längre fram skall visas.

Men *ur samhällets synpunkt är underkonsumtionen ett ont*, ett synnerligen allvarligt ont. Vi skola också så småningom se, huruvida detta onda är oundvikligt, om det är

ett öde som samhället och människorna motståndslöst måste underkasta sig.

Överspekulation och guldpolitik.

Hur den nu rådande krisen uppkom har aldrig riktigt blivit klarlagt. Den hade sin upprinnelse i Amerikas förenta stater och tillskrives i regel en alltför långt driven spekulation i alla slags värden, vilket gjorde det amerikanska penningväsendet ytterst känsligt för varje rubbning i produktionen eller i kreditgivningen.

Enligt den svenske nationalekonomen Gustav Cassel har krisen sin upprinnelse i en felaktig guldpolitik från Amerikas och Frankrikes sida, en guldpolitik som i sin ordning härstammar från betalningarna av krigsskadeståndet. Den guldpolitik dessa länder bedrivit har nämligen föranlett en deflation - en oavbruten sänkning av varupriserna - sedan flera år och så småningom undergrävt all sund företagarverksamhet.

Att en sänkning av priserna på alla slags varor rubbar företagarvärdens ekonomiska kalkyler är tämligen uppenbart. Att den, om den fortsätter länge, leder till förluster för producenterna, samtidigt som den minskar efterfrågan på deras varor - eftersom ingen vill köpa för dyrt, väntar köparen, då han ser ett ihållande prisfall äga rum till dess priset har nått botten, om han kan vänta så länge - detta är otvivelaktigt en allmän erfarenhet. En producent för ju sällan ut sina varor direkt till den konsumerande allmänheten. Han begagnar sig av mellanhänder, av agenter. Men agenten törs icke köpa - i varje fall icke på egen risk - om han räknar med ett prisfall, ty då kan han tvingas att sälja till allmänheten till billigare pris än han köpt, d. v. s. det blir han som förlorar pengar på affären. Det är därför som det anses vara av så stor betydelse att varupriserna kunna stabiliseras.

Oavsett hur man förklarar själva krisens upprinnelse, kan man emellertid lätt nog följa krisens utveckling och klarlägga de verkningsfullaste orsakerna till den våldsamma skärpning av krisen som ägde rum under 1931 och som fortsatt under år 1932. Denna skärpning blev framför allt resultatet av *den allmänna kreditkrisen*, som i sin tur betingades av både politiska och ekonomiska orsaker.

Förtroendekris och kreditkris.

Om en person är hotad till livet, söker han sätta sig i säkerhet. På precis samma sätt handlar den, som känner sina ägodelar hotade. Den som äger någonting, vill icke förlora sin egendom. Om en person äger aktier, till vilka han förlorat förtroendet, söker han sälja dem. Om han äger pengar, vill han bevara dem. Har han satt in pengar i en bank och börjar misstänka att banken vacklar, tar han ut sina pengar och placerar dem i en annan bank. Men har han börjat misstro *alla* banker, lägger han pengarna i en byrålåda eller på kistbotten. Hans strävan är att söka sätta sina pengar i säkerhet. I detta avseende äro alla människor lika. Den som äger 1,000 kronor handlar efter samma regler som miljonären. Ingen vill förlora, vad han äger. Ett fackförbund låter icke sina pengar stå kvar i en bank, som man tror skall gå omkull.

Under hösten 1931 och våren 1932 rapporterades i detta avseende groteska historier.

En person hade på depositionsräkning i en av de större svenska bankerna icke mindre än 1.800.000 kronor placerade. Dem ville han ovillkorligen taga ut. Ännu var icke guldmyntfoten suspenderad i Sverige, men ägaren till 1 miljon 800,000 kronor ville ha

ut sitt tillgodohavande i guld.

Banken vägrade visserligen att lämna honom guld och gav honom det beskedet att, om han ville ha guld finge han själv gå till riksbanken och växla till sig guldet. Hur saken sedermera utvecklade sig är likgiltigt. Vad som är av en viss betydelse att komma ihåg är att det för svenska förhållanden betydande kapital över vilket han förfogade, ju ingalunda försvann därför att han tog ut sina pengar ur banken. Men det försvann ur rörelsen, det vill säga detta kapital kunde icke längre ligga till grund för bankens kreditgivning. Sådana exempel finnas från alla land. Hur många hundratals personer som handlat på detta eller liknande sätt bara i Sverige vet naturligtvis ingen.

I Frankrike, som då ännu ansågs vara det ekonomiskt solidaste av alla europeiska länder, är det bekant att många personer ville taga hem guld för sina tillgodohavanden i bankerna, emedan de icke kände sig säkra på bankerna. Det rörde sig ofta om småsparare och eftersom bankerna icke voro skyldiga att lämna guldet i form av präglad mynt och många icke hade så stora insättningar på bankerna, att de kunde begära en hel guldbricka, så slog flera småsparare sig ihop, togo samtidigt ut sina pengar ur bankerna, så att dessa räckte till en guldbricka. Sedan knackade de själva sönder guldbrickan, så att var och en fick ett guldstycke, motsvarande hans förra insättningsbelopp.

Om *en* person tar ut sina pengar ur bankerna, spelar det ingen roll. Men tusendubbla, tiotusendubbla och hundratusendubbla ja, miljondubbla denna person, så inställa sig katastrofala verkningar. Bankerna tömmas; för att kunna betala sina insättare måste de vägra att ge lån åt lånesökande, de måste säga upp utlämnade lån till inbetalning.

Det tjänar ingenting till att förebrå kapitalisterna. De *kunna* icke handla annorlunda. Instinkten att söka bevara vad man har är nedlagd hos alla människor, som icke äro vagabonder eller bohemer. Denna instinkt är primitiv och outrotlig.

Man har kallat den nuvarande krisen en *förtroendekris*. Därmed menar man, att kapitalägarnas - stora och små - förtroende till de säkerheter, som erbjudas i världen, försvunnit. Det är likgiltigt, om förtroendets försvinnande är förnuftigt motiverat eller ej. Verkningarna bli desamma.

I Amerikas förenta stater hade på hösten 1931 nära 2,000 banker störtat på insättarnas misstroende. Vad det betydde är icke så gott att säga, ty i Amerika finns det en väldig mängd små banker.

Faran av en insättarpanik ha vi mer än en gång upplevat i vårt eget land. Det senaste exemplet ha vi från Skandinaviska banken - den svenska bank som har de största egna fonderna. Här kom rusningen aldrig riktigt i gång, men det såg ett slag ganska hotande ut. Då kom staten med sina 215 miljoner kronor och denna väldiga kapitalinsats i banken lugnade insättarna. Hade detta icke skett, så hade en katastrof kunnat hota hela vårt ekonomiska liv.

Vare sig man förklarar krisens yttersta orsak vara en felaktig guldpolitik eller överproduktion eller överspekulation, så är det säkert, att *förtroendet* under krisens utveckling undergrävdes av en mängd olika krafter. Man var rädd för nationalsocialismen i

Tyskland, man var rädd för bolsjevism i andra länder, man misstrodde i högsta grad en stor del av staters förmåga att göra rätt för sig, d. v. s. att betala räntor på sina lån eller att överhuvudtaget kunna återbetala tagna lån. I spåren på detta bristande förtroende följde kreditkrisen, man tog hem sina pengar från Tyskland, från Österrike, från Sydamerika. Den stora kreditkrisen bröt ut med full kraft. Med England i spetsen nödgades en hel rad stater, däribland även Sverige, övergiva den gamla grundvalen för sitt penningväsen, guldmyntfoten.

En sådan kreditkris kan skaka hela världens ekonomi. Ty man bör observera, att det nuvarande systemet är i mycket hög grad uppbyggt på en rad invecklade lånetransaktioner. Staterna låna pengar både i sitt eget land och i främmande länder. Kommunerna låna pengar. Industriföretagen låna pengar till sin verksamhet. Det är i främsta rummet bankerna som tjänstgöra såsom låneförmedlare. En insättning i en bank är ett lån till denna bank. Banken lånar i sin tur ut pengarna till enskilda personer, till företag, till bolag av olika slag, de förmedla lån till olika stater o. s. v. Det behövs icke mycket fantasi för att föreställa sig, vilka verkningarna bli, om insättarna helt plötsligt förlora förtroendet till den bank, där de ha sina pengar. Blir det rusning på en bank, måste den praktiskt taget alltid inställa sin verksamhet. Det finns säkerligen ingen bank i världen som kan stå emot en insättarrusning, ty meningen med banken är ju, att den till andra utlånar större delen av insättarnas pengar.

Vid en insättarrusning måste vederbörande bank skaffa sig likvida medel, så att den kan återlämna till insättarna deras pengar. Men hur skall banken få pengar? Det kan endast ske genom att driva in utlämnade lån. Sådana indrivningar försätta emellertid bankens låntagare i knipa. Kunna dessa icke skaffa pengar på annat håll - och detta är under en kris ofta fullständigt omöjligt - så få de gå i konkurs. Det vanliga är kanske att saken icke drives så långt som till konkurs för industriella företag. Men i varje fall inskränkes deras kredit, så att de icke kunna få pengar till att driva företaget i normal omfattning utan nödgas avskeda ett större eller mindre antal arbetare. Går det i konkurs få de stänga sina portar, till dess någon ny företagare är färdig att köpa dem. Arbetslösheten blir i varje fall en följd.

En kris sopar ofta bort osunda företag, d.v.s. sådana företag som överlastats genom spekulativa bedrifter. Vi ha bara i vårt land haft många exempel på företag, som blivit bankrutta på ägarnas överspekulationer. En vanlig term för att karakterisera verkningarna av dylika överspekulationer är att företagets kapital till stor del består av vatten.

Därmed menar man ibland att ägarna av ett företag genom olika manipulationer blåst upp aktiekapitalet till en onaturlig storlek utan att därigenom verkligt kapital tillförts företaget. Den stora koncernen Ytterstfors - Munksund var ett typiskt exempel. När ett sådant företag bankrutterar, finns det i regel en eller annan eller kanske flera stycken kapitalister, som draga sig tillbaka med stora spekulationsvinster, men om, såsom i många fall händer, företaget måste nedläggas, så bli arbetarna arbetslösa. Det kan hända att en hel bygd varit beroende av ett dylikt företags verksamhet. Efter företagets nedläggande inträder då det rena förfallet i bygden. Kommunerna få inga inkomster, ty de ha inga skatteobjekt och hela befolkningen råkar i den yttersta fattigdom. Åtskilliga samhällen stå i detta nu i ett sådant predikament på grund av Tändstickstrustens sammanstörtande.

På senare år har det mer än en gång hänt att staten måst söka rädda ruinhögarna efter privatkapitalisternas välsignelsebringande verksamhet. Så har skett i Kalix och å Seskarö. Så måste måhända ske efter den skånska gruvtrusten i Billesholm.

Den enskilde tänker på sitt - verkningarna för andra ingår icke i hans kalkyler.

Det kapitalistiska systemet bygger på enskild äganderätt till kapitaltillgångarna. Om nu den enskilde kapitalisten emellertid på grund av självfallna psykologiska lagar, så snart händelser inträffa, vilka i högre eller mindre grad äro ägnade att förstöra hans förtroende till sina hittillsvarande kapitalplaceringar, *måste* söka sätta sitt kapital i säkerhet och han slutligen tror sig finna denna säkerhet, endast om han drar tillbaka hela sitt kapital från produktionen och kreditgivningen (d.v.s. bankerna), så följer därav att under detta system kriser äro oundvikliga. De komma att uppträda periodvis, så länge kapitalismens system existerar. Ty sådana händelser, som undergräva och tillintetgöra förtroendet för kapitalplaceringar, komma alltid att inträffa.

Om man granskar den föregående framställningen, skall man finna en särskilt karakteristisk egenskap hos den enskilde kapitalisten. Han tänker på *sitt*, han vill rädda sin egendom. Han handlar såsom han tror det gagnar hans intressen. Verkningarna av hans handlingar för andra, för medmänniskorna, ingår icke i hans kalkyler. Hans omtanke sträcker sig icke till andra, till utomstående. Samhället och samhällsintresset existerar icke för honom, då han vidtager sina dispositioner.

Detta skulle knappast behöva angå oss, om icke innehavet av kapital gäve *makt*. Men i nu rådande ekonomiska system är privatkapitalet den helt dominerande makt-faktorn. *Det är kapitalet, som leder produktionen.* Det är kapitalet, som utnyttjar råvarorna, och kapitalet, som engagerar arbetskraften. Varken råvaror eller arbetskraft finna någon användning, om kapitalet icke har bruk för dem.

Att produktionen tynar av beror icke på *bristen* på arbetskraft eller på råvaror. Tvärtom finnas dessa produktionsfaktorer i överflöd. Det beror icke heller på någon – verklig brist på kapital. Det beror lika litet på att själva behovet av varor sinar. Den arbetslöse har lika stort *behov* av varor som den arbetande.

Om så vore att människorna kunde konstatera någon verklig brist på någon av de fundamentala produktionsfaktorerna, så vore det ingenting att säga om att många, t.o.m. miljoner befinna sig i elände. Men det är icke så. För att kunna producera, så att vi kunna leva vårt liv, behöva vi tre ting, *nämmligen råvaror, arbetskraft och kapital.* Till råvarorna räknar jag då den odlade jorden.

I samtliga dessa avseenden är mänskligheten rikare än någonsin. Jordens avkastning är sådan, att man på sina håll i Amerika eldar ångpannorna med brödsäd. En av orsakerna till jordbrukskrisen är just *överflödet* på livsmedel. Det vill säga överflöd på somliga håll, ty massor av människor lida brist på födoämnen. Vad andra råvarutillgångar beträffar har mänskligheten aldrig känt till eller bearbetat så stora naturrikedomar som nu. Det göres ständigt nya upptäckter och ändå är endast en ringa del av jordens yta utforskad i detta avseende.

Arbetskraftens riktighet behöva vi ju icke tala om. Med 25 å 30 miljoner arbetslösa, icke arbetslösa på grund av fri vilja utan emedan ingen har bruk för dem, gäller det ju

blott att ordna så att de komma i arbete till deras eget och hela samhällets bästa.

Men arbetskraft och naturtillgångar äro de passiva elementen i produktionsprocessen. Den aktiva är kapitalet. Ibland ser man uttalanden enligt vilka det viktigaste nu skulle vara att sörja för ökad kapitalbildning, men de äro mycket sällsynta jämfört med samma sorts uttalanden under den förra krisen, som följde i spåren på kriget och frederna. Att en ständig avsättning av kapital måste äga rum är självfallet, men därmed är ingalunda sagt att den nuvarande krisen beror på någon kapitalbrist. Den beror snarare på något som skulle kunna kallas *kapitalstrejk*. Här ovan är ett exempel anfört på en person, som ville ha ut sina pengar - och ha dem i guld - ur sin bank. Han ville icke taga ut dem i avsikt att förstöra dem utan för att bevara dem. Så ha tusentals och åter tusentals personer gjort under denna kris.

Det är emellertid icke nog med att alla de fundamentala förutsättningarna för en givande produktion finnas. Därtill kommer att den tekniska utvecklingen skridit framåt på ett förbluffande sätt bara på den korta tid som förflutit efter världskriget. Men skall denna märkliga utveckling ha något förnuftigt syfte, så måste ju detta vara att göra livet lättare för människorna. Vad skola alla uppfinningar tjäna till, varför skall all rationalisering äga rum, om följden bara blir den att människorna få det svårare, ort arbetslösheten växer, att eländet och nöden ökar i hela världen?

Människorna ha faktiskt aldrig under sin långa historia haft sådana väldiga resurser till sitt förfogande som nu, men de synas vara ur stånd att begagna dem till att skapa sig en dråplig tillvaro.

Varför? Vårt svar är att det beror på det kapitalistiska systemet. Detta system fungerar periodvis icke. Det beror på i systemet inneboende ständigt verkande krafter, som icke kunna behärskas.

Fruktansvärd makt som icke är förenad med ansvar.

Och nu komma vi till själva kärnpunkten. Privatkapitalets makt, fruktansvärd som den är, *är icke förenad med något ansvar*. Vad den enskilde kapitalisten i ett givet ögonblick tror gagnar *honom* - han kan självfallet grundligt misstaga sig även härvidlag - är ingalunda med säkerhet gagneligt för samhället i dess helhet. Den riktiga för att icke säga bästa användningen av befintliga kapitaltillgångar kan ur samhällets synpunkt vara rakt motsatt den, som kapitalisten finner bäst överensstämmande med sina intressen. Kapitalisterna ha nu makt att begränsa produktionen, att lägga ned den, att från densamma utestänga tusentals, ja, miljontals människor, ehuru det ur samhällets synpunkt måste vara fördelaktigare att människorna arbeta än att de låta bli.

Det förefaller, som om dessa enkla sanningar skulle vara så påtagliga för människorna, att de utan tvekan skulle reagera mot detta system, som föder en psykologi hos den ekonomiska maktens innehavare, vilken icke kan undgå att med bestämda mellanrum framkalla katastrofer. Det är en katastrof, även om bara hundra personer drabbas av följderna av en eller flera kapitalisters misstro till ett företag. Och nu befinna vi oss mitt uppe i en världskatastrof.

All makt, handhavd utan ansvar, är farlig för medmänniskorna. Men kapitalisternas makt är farligare än all annan. En diktator kan kasta sina fiender i fängelse, han kan landsförvisa dem eller avrätta dem. Men hur djävulskt han än missbrukar sin makt,

gå verkningarna dock i regel ut över ett begränsat antal personer. Följderna av ett ansvarslöst handhavande av kapitalmakten undgår bokstavligen ingen.

Man skjuter skulden på vad som helst utom på den verkligt skyldige.

Man tycker som sagt att ingen tänkande människa skulle kunna blunda för dessa sanningar, i dag mera uppenbara än någonsin - i dag då innebyggarna i varje enskilt land kan i sin egen bygd och i sin egen stad se de förödande verkningar av detta ekonomiska system, som *principiellt* utesluter föreningen av makt och samhällsansvar!

Erfarenheten, icke minst de senaste årens, visar oss emellertid, att människorna äro både döva och blinda för våra enkla, påtagliga sanningar. Denna tid, då den materiella grunden vacklar under flera medborgare än någonsin, är i högre grad än någonsin även den andliga förvirringens tid. Människorna springa efter alla möjliga slags irrbloss. Man skjuter skulden på vad som helst utom på den verkligt skyldige.

Vi uppleva sedan ett par år i en hel rad länder världens största svindel. Jag menar icke därmed Ivar Kreugers ekonomiska svindlerier. Jag menar de otroligt tilltagsna försöken att tillskriva den socialdemokratiska rörelsen skulden för tidens svårigheter och besvärligheter.

Är socialdemokratin ansvarig för allt detta?

Man frågar sig med häpnad, huruvida *socialdemokratin* alltså var ansvarig

*för den kapitalistiska över spekulatjonen i Amerika - det land där krisen började -
huruvida socialdemokratin bar skulden till att Rotschildbanken i Wien stupade,
huruvida det var socialdemokratin som skötte Danatbanken och andra ruinerade storbanker i Tyskland,
om det var socialdemokratin som släppte lös världskriget,
om det var socialdemokratin som dikterade frederna i Versailles, i Trianon och i S:t Germain,
om det var socialdemokratin som organiserade Kreugerkoncernen,
om det är socialdemokratin som rest tullmurarna mellan länderna,
om det är socialdemokratin som drivit fram krigsrustningarna i Europa,
om det är socialdemokratin som fortsätter att hetsa folken emot varandra,
om det är socialdemokratin som skapat den ekonomiska och politiska nationalismen i världen?
Är det socialdemokratin som organiserat kapitalflykten från land till land,
är det socialdemokratin som sprängt guldmyntfoten i de olika länderna,
är det socialdemokratin som fasthållit vid krigsskuldernas indrivande?*

Ja, man frågar och häpnar över dumdristigheten att inför hela den oändliga serien av *kapitalistiska* regeringars, av *världsbehärskande finansmäns* grova och oförlåtliga försyndelser söka skjuta skulden för världens elände på socialdemokratin. Men rätteligen borde man häpna ännu mera över det faktum att sådana försök i så måtto lyckas, att det i alla länder finns hundratusentals och miljoner människor, som falla som

hjärlplösa offer för detta groteska andliga jättebedrägeri, denna bedrövliga spekulation i minnesförlust och tankelättja.

Förklaringen till fascismens och lappos framgångar.

Ett jättebedrägeri, ja, ty vem dristar på allvar bestrida att i de av mig ställda 13 frågorna återfinnas de väsentliga orsakerna till de ekonomiska sammanbrotten, till arbetslösheten i alla världens länder, till svårigheterna för människorna både i stad och på land att sig ärligen försörja? Vem dristar på allvar skjuta skulden på *socialdemokratin* för de kapitalistiska och nationalistiska krafternas ansvarlösa och brottsliga spel med mänskligheten?

Men som sagt spekulatörens i de tankelatas primitivitet lönar sig. Det är av gammalt känt!

Med de materiella grundvalarnas förfall har följt att gamla andliga och moraliska fästen också ramlat. Då man icke kan finna sig tillrätta i en förvirrad värld, då man icke lyckas genomskåda det verkliga sammanhanget mellan orsak och verkan, ha de sociala och politiska kvacksalvarna, som sagt, lätt att fira triumfer. Här ligger förklaringen till fascismens framgångar, till möjligheterna för en sådan rörelse som lappos att i alla fall vinna många anhängare, till nationalsocialismens utbredning i Tyskland och en rad liknande rörelser i andra länder. Lappo fasthåller, tycks det, envist vid att socialdemokratin är tidens store syndare och att socialdemokratins förgörelse är vägen till människornas räddning. Nationalsocialismen i Tyskland har vunnit sina väldiga framgångar på att ur socialismens förråd låna några socialistiska fraser, samtidigt som den överöser den s.k. marxismen med anklagelser för allt ont mellan himmel och jord. Gemensamt för dessa rörelser är att de tro på den starke mannen eller de starka männen - varmed ingalunda menas de *andligt* starka utan helt enkelt de brutala männen! Antidemokratismen har högkonjunktur en halv mansålder efter den politiska demokratins seger i Europa.

Det skall gärna medgivas att demokrati och privatkapitalism icke gå bra ihop. Själva de demokratiska principerna kunna icke bringas att överensstämma med kapitalismens väsen. En förening av demokrati och privatkapitalism är en olöslig paradox. Men därav följer uppenbarligen icke att det är de demokratiska principerna som äro ohållbara. Därav följer i stället att privatkapitalismen måste vika, att demokratin måste utvidgas, *att den politiska demokratin måste kompletteras med ekonomisk demokrati.*

De efter diktatur strävande partierna i världen misstaga sig på två fundamentala punkter. De äro nationalistiska, d. v. s. fientliga mot internationalismen. De se icke, att vad världen lider av ingalunda är för mycket utan tvärtom för *lite* internationalism, att ett av de effektivaste botemedlen mot dagens kännbara onda är nedrivandet av hindren för den internationella handeln och överhuvud taget för det internationella umgänget. De äro svurna fiender till demokratin och se icke, att vad vi lida av är för lite demokrati, icke för mycket, att ett av botemedlen är *mera* demokrati, icke dess avskaffande.

Jag återkommer nu till min utgångspunkt. Det privatkapitalistiska systemet lägger den fruktansvärda makten i enskilda personers händer, att dessa, om de tro det passar *dem*, kunna försätta produktionsapparaten helt eller delvis ur funktion. Dessa enskil-

da personer äro oansvariga inför samhället. Hur tröstlöst det än för ögonblicket kan se ut, så måste dock den dagen komma, då folken säga sig, att *en dylikt makt över allas öden* omöjlig kan få kvarstanna hos enskilda oansvariga personer, att det tvärtom är oundgängligt, att makten över produktionsapparaten, som skall försörja alla, *förenas* med *ansvaret* för att denna apparat också fungerar.

Hur borgerliga partier söka övervinna krisen.

Alla s.k. civiliserade länder äro kapitalistiska och nationalistiska. D.v.s. produktion bedrivs privatkapitalistiskt och dessa privatkapitalistiska producenter göra anspråk på den s.k. hemmamarknaden som sitt monopol.

När en producent ser sin omsättning sjunka frågar han efter orsaken. Han finner ofta nog att en utlänning tillverkar och försäljer samma vara och han finner att denne säljer varan till billigare priser t.o.m. i hans eget land. Han går vidare och vill veta hur detta är möjligt, och då finner han i regel en av följande förklaringar eller kanske rätt ofta alla ihop samverkande:

- 1) Lönerna i konkurrentens land äro lägre än de löner han själv betalar,
- 2) råvarukostnader, bankräntor, ja överhuvud taget produktionskostnaderna äro lägre i konkurrentens land,
- 3) sociallagstiftningen i hans eget land pålägger honom utgifter eller förorsakar honom svårigheter utan motsvarighet i konkurrentens land.

Vad skall han då göra?

I nittionio fall av hundra tillgriper han en eller alla av följande utvägar:

- 1) Han säger till arbetarna: Ni måste medgiva att era löner reduceras, ty eljest konkurreras jag ihjäl av Ryssland, Polen, Frankrike, Tyskland, Belgien, Tjeckoslovakien eller vilket land det nu må vara.
- 2) Han säger till statsmakterna: Ni måste genom tullar eller andra restriktioner gent emot utländska varor skydda hemmamarknaden åt mig, ty jag riskerar att mitt företag går under på grund av konkurrensen från utlänningar.
- 3) Han säger vidare till statsmakterna: Ni måste avskaffa arbetslöshetsförsäkringen, ni måste mildra arbetarskyddslagstiftningen, ty mina konkurrenter i utlandet ha icke dessa bördor, som belasta mitt företag.

Om dessa yrkanden står han icke ensam. Alla hans medfabrikanter instämna. Man börjar påverka den allmänna opinionen. Tidningar och agitatorer föra hans talan för att tvinga motsträviga arbetare och statsmakter att böja sig för hans anspråk. Vi få veta att om icke det sker som han begär, så bli arbetarna arbetslösa och olyckor av tusen slag skola drabba både enskilda och samhälle. Vad betyda nu de åtgärder han begär, om det gäller att övervinna en kris?

Åtgärderna 1) och 2) äro i verkligheten ägnade att förvärra krisen, åtgärden nr 3) betyder socialreaktionens seger.

Låt oss antaga att han lyckas få till stånd lönesänkningar. Han kan kanske då återvinna en del av den förlorade marknaden, men hans utländske konkurrent, som märker detta, underlåter säkerligen icke, då han ser sin försäljning minska, att söka få till stånd precis samma åtgärd hemma i sitt land med påföljd att hans konkurrenskraft åter ökar. Lönesänkningar kunna utan tvivel tillfälligt förbättra en producents ekonomiska ställning och hans styrka i konkurrensen med andra, men deras yttersta konsekvens kan endast bli en allmännare utbredning av fattigdomen. Lönereduktioner

äro i regel internationella. De komma icke alldeles samtidigt i alla länder, men de pläga gå från land till land, till dess utgångspunkten är skapad för precis samma klagomål, med vilka lönereduktionerna inleddes. Eftersom industriarbetarklassen är den jämte bondeklassen kvantitativt största samhällsgruppen i nästan alla länder, blir slutresultatet av lönesänkningarna en allmän minskning av köpkraften. Men en allmän minskning av köpkraften kan icke undgå att leda till allmän minskning av produktionen.

Låt oss antaga att han lyckas få statsmakterna till att genomföra tullar eller andra åtgärder med samma eller värre avstängningsverkningar. Vad hindra konkurrenternas länder att svara med samma mynt? Det kan hända att de icke ha behov av att tullbelägga just hans vara, men då tullbelägga de andra. Om vi söka utestänga deras varor från vårt land, så utestänga de våra varor från sina länder. Genom att stänga vår export - mer än en tredjedel av Sveriges befolkning torde leva på tillverkning och försäljning av varor, som konsumeras i utlandet - lida exportindustrierna, eventuellt även jordbruket; arbetslösheten växer där och den tullkrävande hemmamarknadsproducenten får själv en inskränkt marknad hemma. Om han är villig att taga denna risk, som i vissa fall kanske icke är så stor, så har samhället som sådant dock ingalunda anledning att taga risken, ty till annat än ökad allmän fattigdom kan det icke leda.

Man bör nu observera, att de två förnämsta, i alla länder försökta kapitalistiska utvägarna ur kristillståndet är just de nu nämnda, lönereduktioner och skydd för hemmamarknaden. Den Socialistiska arbetarinternationalen uttalade på sin kongress i juli 1931 i Wien att kapitalismens metoder till förbättring av läget i stället förvärta detta. Och det var verkligen ett sant ord.

Hela världens produktion håller på att kvävas av tullar och importrestriktioner. Redarna måste lägga upp sina fartyg, sjömännen bli arbetslösa, fattigdomen stiger i varje land. Störst är arbetslösheten i de länder, som allra ivrigast genomfört tullskyddsprogrammet. Se Tyskland och Amerikas förenta stater! De kapitalistiska metoderna att rädda världen äro det rena vanvettets metoder.

I Sverige, där socialdemokratin och den borgerliga vänstern under en rad år lyckades att fullständigt korsa tullivrarnas planer, där kampen mellan tullvänner och frihandlare emellertid under senaste riksdagen började bli mera ojämn, och där en seger högern – bondeförbundet - de frisinna skulle utmytna i landets indragande i den allmänna vanvettsdansen, är arbetslösheten visserligen stor, men den är relativt mindre än i något annat land.

En avgörande tullseger skulle - enligt all erfarenhet ute i världen - få samma skadliga verkningar i Sverige som tullarna haft i alla andra länder. Vad sociallagstiftningen beträffar skulle en "lindring" bara bli ett led i den allmänna reaktionen i världen. Ingen skulle ha verklig nytta därav men arbetarklassen skulle lida allvarlig skada av en sådan utveckling.

*

Arbetslöshet föder arbetslöshet. Likaväl som lönereduktioner minska köpkraften och därför medföra en minskning av handeln och produktionen, leder också arbetslöshe-

ten själv till minskad produktion med därav följande ökning av arbetslösheten. Ty om en lönereduktion sänker köpkraften, så sänkes denna ju ändå mera av arbetslöshet. Det kapitalistiska systemet råkar på detta sätt i ett ohjälpligt dilemma.

Det finns en faktisk risk, att de kapitalistiska metoderna för att komma ur krisen leder hela produktionen i en cirkelgång, där åtgärderna få motsatta verkningar mot dem, som kapitalismens politiska partier vänta sig. Den svenska arbetslösheten var visserligen större under *en månad* - februari 1922 - vid den förra krisen, men vårt land har aldrig upplevat *en på samma gång så långvarig och så omfattande arbetslöshet som nu*. Mitt under högsommarmånaderna, som dock eljest äro de bästa arbetsmånaderna, har vår arbetslöshetskommission registrerat en arbetslöshet på omkring 100,000 personer - en siffra som alla veta ändå är mycket lägre än den verkliga!

Många människor, som förut ställt sig alldeles avvisande till den socialistiska åskådningen, börja nu att tvivla på kapitalismen. Den jätteparadoxen att rikligare tillgång på alla fundamentala produktionsfaktorer, att den tekniska fulländningen med varje dag skrider framåt, *samtidigt* som eländet i världen växer har blivit för mycket för dem. De gamla liberala fraserna om det privata initiativets överlägsenhet, om profitmöjligheterna som den egentliga drivfjädern till mänskligt framåtskridande ha icke längre sin gamla förledande klang i deras öron.

På kapitalistiskt håll söker man nu hejda övergången till socialdemokratien med att tala om att socialiseringsnämnden suttit i tolv år men ändå icke kommit till något slutgiltigt resultat. Man förklarar att det icke finns något alternativ till denna kapitalistiska vanvetthushållning. Det är visserligen riktigt att socialiseringsnämnden icke framlagt något definitivt förslag till en annan ordning, men man skall då icke glömma, att ett rekonstruktionsprogram av produktionen, som skall vara i detalj genomtänkt, har rättighet att taga sin tid. För socialiseringsnämnden gäller det icke blott att formulera några allmänna principer för produktionens organisation och för det allmännas kontroll över det ekonomiska livet. Det gäller att angiva framkomliga vägar - som icke äro revolutionära i den meningen att de äro våldsamma - för en successiv utvidgning av samhällets egen produktion utan att i onödan ingripa störande i det ekonomiska livet och att, så långt det står i mänsklig förmåga, skilja ut de områden, där detta länder till allmänt gagn. Ju noggrannare och ju bättre allt detta är kartlagt från början, desto smärtlösare blir övergången till en ny ordning.

Att kapitalismen lider av sådana radikala fel, som icke låta sig bota, borde en var kunna inse. Att människorna måste organisera sin egen samlevnad så att de icke behöva lida nöd mitt i allt överflödet borde också vara en gemensam strävan för alla dem, som icke direkt profitera på det nuvarande tillståndet.

Och nu återstår frågan, huruvida det onda, av vilket vi lida, verkligen är oundvikligt, om detta onda är av en sådan natur att vi motståndslöst skola underkasta oss det samma. Vi ha sökt visa, att periodiska kriser äro en del av kapitalismens väsen. Vid framställningen av förtroendekrisens egentliga innehåll påpekade vi, att sådana händelser städse kunna inträffa, vilka komma kapitalisterna att förlora förtroendet för förefintliga möjligheter att placera kapital. Att så måste vara förhållandet torde icke behöva närmare utvecklas. Men därav följer, att om mänskligheten vill söka någon räddning *för framtiden* från sådana kriser, så kunna de icke fasthålla vid denna kapitalistiska ordning.

På alla tänkbara områden ha människor utfört häpnadsväckande stordåd. Man säger sig ofta, att det ser ut som om ingenting överstege geniala människors förmåga. Men enligt kapitalisternas föreställningsvärld, enligt alla kapitalistiska apologeters predikningar finns det *ett område*, där människan är slagen till slant. Hon kan, enligt den kapitalistiska världens vise män, icke lära sig att behärska de produktionsmedel, hon själv skapat. Hon kan icke organisera sin egen inbördes sammanlevnad så att det blir möjligt att utnyttja de gemensamma produktiva resurserna till allas gagn och bästa.

Socialdemokratin förkastar denna pessimism såsom fullkomligt oberättigad.

Vi äro de första som medgiva att det icke kan ske i samhällen, dominerade av privatkapitalistisk produktion. Men kapitalismen är icke utvecklingens sista ord. *Uti samhällets egen hand kan produktionen organiseras*. Lösningen av problemet måste sökas efter de linjer, som socialdemokratin framlagt i sina principprogram. Det är för oss fråga om en lösning på lång sikt. Samhällets kapitalistiska svagheter kunna ingalunda botas på 24 timmar eller under loppet av en kortvarig tidsperiod, men vi äro övertygade, nu mera än någonsin, att en successiv utveckling av samhällets egen produktiva verksamhet, vilken skall uttränga den kapitalistiska produktionen, skall visa sig i stånd att ordna produktionen efter planer, som utestänga de våldsamma konjunkturkastningarna. Vi glömma icke därvid att för många varor - sådana som produceras för världsmarknaden - planerna måste uppgöras i internationell skala, men våra motståndare skola heller icke glömma att i alla länder finns det en socialdemokrati, som kämpar för makten inom samhällena, och att socialdemokratin i alla länder i dessa stycken tänker lika.

Det onda är icke oundvikligt. Men det finns bara en väg till dess övervinnande. Den vägen heter att öka socialdemokratins inflytande, så att denna blir i stånd att försöka förverkliga sina ideal.

Valskrift 1932